

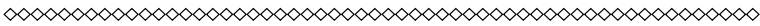
อ่านใหม่จึงเกิดใหม่: การชุบชีวิตศรีบูรพาผ่านนวนิยาย กุหลาบในสวนเล็ก ๆ¹
To Be Reread Is To Be Reborn:
Reviving Sriburapha's Legacy through *A Rose in the Little Garden*

นัทธไน ประสานนาม²
Natthanai Prasannam²

Received: January 14, 2020

Revised: April 5, 2020

Accepted: April 7, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาชีวิตหลังมรณกรรมทางวัฒนธรรมของศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์) ในนวนิยายเรื่อง *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ของขมัยภร แสงกระจ่างที่เขียนขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองในวาระครบรอบ 100 ปีชาตกาลศรีบูรพาใน พ.ศ. 2548 การศึกษานี้มุ่งพินิจประเภทวรรณกรรมและลักษณะเด่นของการใช้สื่อ ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตถูกใช้เป็นกรอบเพื่อนำเสนอการรับงานศรีบูรพาที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของปัจเจกบุคคล นวนิยายใช้การอ้างอิงภายในสื่อและชีวิตทางสังคมของหนังสือเพื่อชุบชีวิตศรีบูรพาผ่านการเมืองที่ฝากฝังในการอ่าน และวัตถุประสงค์ของหนังสือ แม้จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความกลัวว่าจะถูกกลืน แต่การชุบชีวิตศรีบูรพาผ่าน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* และสทสี่อย่งเน้นให้เห็นอำนาจวรรณกรรม การเมืองเรื่องการอ่าน ตลอดจนความหวังในการปฏิรูปสังคม

คำสำคัญ: กุหลาบ สายประดิษฐ์, ศรีบูรพา, ขมัยภร แสงกระจ่าง, วัฒนธรรมหนังสือ, สทสี่

Abstract

This article aims at studying the cultural afterlives of Sriburapha (Kulap Saipradit) in Chamaiporn Saengkrajang's *A Rose in the Little Garden*. The novel was written to commemorate the centenary celebration of Sriburapha in 2005. The study focuses on generic and medial aspects of the novel. The study reveals that

¹ บทความนี้สกัดและพัฒนาจากส่วนหนึ่งของโครงการ “สุนทรียสทสี่” (The Intermedial Aesthetics) ที่มีรองศาสตราจารย์ ดร.นัทธไน ประสานนามเป็นหัวหน้าโครงการ (principal investigator-PI) โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากชุดโครงการเวทวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) พ.ศ.2562-2563.

² รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (Associate Professor, Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University) Email: natthanai.p@ku.th

the Bildungsroman is positioned as a frame to represent the reception of Sriburapha's works leading to the transformation of an individual. The novel deploys the intramedial reference and the social life of books for reviving Sriburapha with emphasis on the politics embedded in the act of reading as well as the materiality of the book. Despite the Athazagoraphobia within the Thai socio-cultural context, Sriburapha's revival through *A Rose in the Little Garden* and its intermedial properties does not fail to reaffirm the power of literature, the politics of reading and the hope for social reforms.

Keywords: Kulap Saipradit, Sriburapha, Chamaiporn Saengkrajang, book culture, intermediality

ความนำ

กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพา มีสถานะเป็นนักประพันธ์นวนิยายเรื่องเอก เช่น *ลูกผู้ชาย ข้างหลังภาพ* และ *สงครามชีวิต* แต่สังคมจดจำศรีบูรพาอย่างหลากหลาย เป็นต้นว่า ศรีบูรพาในฐานะนักเรียนเก่าโรงเรียนเทพศิรินทร์ ศรีบูรพาในฐานะนักหนังสือพิมพ์ และศรีบูรพาในฐานะผู้ถูกจับกุมกรณีกบฏสันติภาพ (ปลายทศวรรษ 2490) อันเป็นเหตุให้ข้อความว่าด้วยการเปล่งเสียงเพื่อสันติภาพที่เขียนด้วยลายมือของศรีบูรพาได้รับการจารึกอยู่ที่สวนสันติภาพ เขตพญาไท หรือแม้แต่นามของศรีบูรพาที่กลายเป็น “ถนนศรีบูรพา” ที่เชื่อมถนนรามคำแหงกับถนนเสรีไทยไปสู่ถนนวชิรธรรม์ บริเวณเขตบางกะปิและเขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ

ศรีบูรพาสิ้นชีวิตลงตั้งแต่ พ.ศ. 2517 แต่เรายังสัมผัสศรีบูรพาผ่านทั้งผลงาน ชีวิตประวัติ หรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเขา ทั้งยังมีงานฉลอง 100 ปีชาตกาลศรีบูรพา ใน พ.ศ. 2548 ที่ทำให้นามของศรีบูรพากลายเป็นชื่อหอประชุมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโฉมหน้าของศรีบูรพาปรากฏในดวงตราไปรษณียากร ร่องรอย จิตวิญญาณ หรือพลังของศรีบูรพาที่ยังคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมเรียกรวบด้วยคำศัพท์ว่าเป็น “ชีวิตหลังมรณกรรมทางวัฒนธรรม” (cultural afterlife) เช่นเดียวกับอดีตของคุณคอลลีน ๆ อดีตของวัตดู หรือเหตุการณ์ในอดีตที่คงอยู่ในปัจจุบันด้วยการถ่ายทอดผ่านสื่อ วัตถุ หรือประดิษฐ์การทางวัฒนธรรม (cultural artifact) สิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ของทั้งบุคคล วัตถุและเหตุการณ์จะขยายไปสู่เรื่องเล่าเรื่องอื่น ๆ จิตรกรรม ภาพยนตร์ วัฒนธรรมวัตถุ (material culture-วัตถุที่ประดิษฐ์โดยมนุษย์) หรือหากกล่าวด้วยภาษาของนักคิดทางสังคมศาสตร์ก็คือ ภาคปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (“the practice of everyday life”) (Rigney, 2012: 13)

คำศัพท์ “ชีวิตหลังมรณกรรม” หรือ “afterlife” มาจากมโนทัศน์เรื่อง “Nachleben” ของนักประวัติศาสตร์ศิลปะ อาบี วาร์บวร์ก (Aby Warburg) ได้เริ่มใช้ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1910 แต่ไม่ได้รับความสนใจเมื่อแรกเผยแพร่ คำว่า “Nachleben” นั้นหากแปลที่มีความหมายเช่นเดียวกันในภาษาอังกฤษได้ยาก (เช่นเดียวกับภาษาไทย) คำแปลที่ว่า “afterlife” หรือ “ชีวิตหลังมรณกรรม” ไม่ได้หมายถึงชีวิตอีกชีวิตหนึ่งหลังสิ้นสุดชีวิตที่เคยมี แต่ควรเข้าใจว่าหมายถึงชีวิตที่เป็นเสมือน

“ภาคต่อ” เป็นอดีตที่กลายเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในปัจจุบัน เป็นอดีตที่หลอกหลอนปัจจุบัน นักวิชาการบางกลุ่มจึงเสนอคำที่อาจตรงกว่า “afterlife” ว่า “การอยู่รอด” (survival) หรือ “การชุบชีวิต” (revival) (Tamm, 2015: 9)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ก่อนการฉลอง 100 ปีชาตกาลศรีบูรพาใน พ.ศ.2548 การรำลึกถึงศรีบูรพาอยู่ในภาวะ “วิตกกังวลว่าจะถูกลืม” ดังที่ยศ วัชรเสถียรเพื่อนในวงการหนังสือของศรีบูรพาเคยปรารภว่า เมื่อศรีบูรพาเดินทางจากประเทศไทยไปก็ราวกับว่าเขาเริ่มถูกลืม (Smyth, 2019: 173) ยังปรากฏหลักฐานที่น่าสนใจเกี่ยวกับกรณีนี้อยู่อีกจำนวนหนึ่ง ตัวอย่างที่ 1 คือ *ประวัตินักเขียนไทย เล่ม 1 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)* พ.ศ. 2524 พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2520 จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ในหนังสือเล่มดังกล่าวเขียนถึงศรีบูรพาว่า “ศรีบูรพา (ถึงแก่กรรม) ‘ศรีบูรพา’ ชื่อสกุลจริง นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นชาวกรุงเทพฯ โดยกำเนิด ไม่ปรากฏประวัติส่วนตัว” (*ประวัตินักเขียนไทย เล่ม 1, 2524: 200*) ทั้งที่ประวัติชีวิตและผลงานที่ “ค่อนข้างเป็นทางการ” อันประกอบขึ้นจากความทรงจำของบุคคลในครอบครัว “สายประดิษฐ์” พิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร*โลกหนังสือ*ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2544: 106)

ตัวอย่างที่ 2 คือคำปรารภของสุชาติ สวัสดิ์ศรีในบทความที่เขียนขึ้นเพื่อฉลอง 96 ปีชาตกาลศรีบูรพาและครบรอบ 72 ปี คณะสุภาพบุรุษว่า “นับจากนี้ไปอีกสี่ปีข้างหน้าคือในปี พ.ศ. 2548 เมื่อกุหลาบ สายประดิษฐ์ มีอายุครบ 100 ปีชาตกาล สยามประเทศแห่งนี้จะมีกลุ่มหรือองค์กรใดบ้างที่เตรียมงานฉลองให้เขาอย่างจริงจังและจริงใจ” (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2544: 120) ผลปรากฏว่ามีการฉลองอย่างยิ่งใหญ่ให้ศรีบูรพา ทั้งการพิมพ์หนังสือผลงานของเขา การเขียนชีวประวัติศรีบูรพาเป็นวรรณกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการ์ตูน นวนิยาย ชิวประวัติ (ในนามสารคดี) จากแต่เดิมที่กระจัดกระจายปะติดปะต่อขึ้นจากความทรงจำของบุคคลแวดล้อม สืบเนื่องมาหลายทศวรรษที่ผลงานของศรีบูรพาปรากฏในสื่อหลากหลายมากยิ่งขึ้น สื่ออันหลากหลายจึงช่วยชุบชีวิตทั้งผลงานและชีวิตของนักประพันธ์ให้คืนชีพขึ้นมา ช่วยสร้างความตื่นตาตื่นใจขึ้นใหม่ในบริบทปัจจุบัน (Rigney & Leerssen, 2014: 14)

ชัยภร แสงกระจ่าง (หรือชัยภร บางคมบาง หรือไพลิน รุ่งรัตน์ ในบทความวิจัยนี้จะเรียกว่า “ชัยภร”) เป็นนักเขียนที่ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี “ศรีบูรพา”³ ชัยภรถือเป็นนักเขียนสำคัญ และเป็นนักเขียนที่อยู่ในทำเนียบวรรณกรรมท่ามกลางนักเขียนสตรีร่วมสมัยคนอื่น ผลงานของเธอได้รับรางวัลจากหลายสถาบัน ชัยภรมีบทบาทในการขับเคลื่อนแวดวงวรรณกรรม ทั้งในฐานะนักวิจารณ์ นักวิจัยในโครงการวิจัยที่สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)⁴ นายกษมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย (2550-2554) และศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี 2557

ในวาระ 100 ปีชาตกาล ศรีบูรพา ชัยภรเขียนนวนิยายเกี่ยวกับศรีบูรพาสองเรื่อง ได้แก่ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* พิมพ์เป็นตอนใน *สกุลไทย* พ.ศ. 2548 และรวมพิมพ์เป็นเล่มใน พ.ศ. 2549

³ ดูรายละเอียดกิจกรรมในการฉลอง 100 ปีชาตกาล ศรีบูรพาและรายชื่อคณะกรรมการได้ในหนังสือ *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* (2548).

⁴ ปัจจุบันคือ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทสว.).

และ *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* ที่เป็นประวัติชีวิตของกุหลาบ สายประดิษฐ์ โดยพิมพ์แจกจ่ายไปตามสถาบันการศึกษาและผู้สนใจ ความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างนวนิยายทั้งสองเล่มคือ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เขียนขึ้นจากความรู้สึกว่า “ความเป็นกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ‘ศรีบูรพา’ รวมทั้งนักเขียนคนอื่น ๆ กำลังถอยห่างจากนักเขียนนักอ่านรุ่นใหม่ไปทุกที จึงคิดจะเขียนนวนิยายเรื่องนี้เพื่อเชื่อมโยงความคิดของคนสองรุ่นเข้าหากัน” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549) ในขณะที่ *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* เล่าชีวประวัติของศรีบูรพา ตามลำดับเวลา เป็นไปตามขนบการแต่งบันเทิงคดีชีวประวัติ (biofiction) ในความหมายที่เคร่งครัด

ความแตกต่างระหว่างนวนิยายสองเล่มของนักเขียนคนเดียวกันที่เขียนขึ้นในวาระเดียวกัน นำไปสู่คำถามของการวิจัยครั้งนี้ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เขียนขึ้นก่อน *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* แต่รวมพิมพ์ภายหลัง งานเขียนทั้งสองมีลักษณะเฉพาะและทำหน้าที่ต่างกัน กล่าวคือ *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* ถูกวางอยู่ในฐานะ “ชีวประวัติศรีบูรพาฉบับยาวชน” และจากที่ได้ปรารภว่างานเขียนเรื่องนี้เป็นบันเทิงคดีชีวประวัติในความหมายที่เคร่งครัด เคร่งครัดมากเสียจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นชีวประวัติ (ที่จัดประเภทแบบเคร่งครัดให้เป็นสารคดี-non-fiction) ที่หยิบยืมวิธีการเขียนแบบบันเทิงคดีมาใช้ เพราะ *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* ให้เชิงอรรถอ้างอิง ทั้งเชิงอรรถอธิบายและเชิงอรรถที่มาของแหล่งข้อมูล ทั้งยังระบุนามชนิด สายประดิษฐ์ ภรรยาของศรีบูรพาในฐานะ “ผู้ตรวจทานข้อมูล” ใน “คำตาม” ระบุแหล่งข้อมูลหลักอีกหลายแหล่ง ทั้งที่เป็นเอกสารและบุคคล เพราะเป็น “การเขียนประวัติชีวิตที่เจ้าของประวัติเสียชีวิตไปแล้ว ต้องระดมข้อมูลและพีเรื่องราวจากคนอื่นมากขึ้น” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2548) งานเขียนเรื่องนี้แม้เป็นการขุดชีวิตศรีบูรพาขึ้นมาจากบุคคลผู้ได้สัมผัสศรีบูรพาโดยตรงและโดยอ้อม แต่มุ่งให้ข้อมูลมากกว่าที่จะแสดงให้เห็นคุณภาพเชิงสุนทรียะของงานเขียนเอง ความพยายามที่จะเข้าถึงชีวประวัติศรีบูรพาให้มากที่สุดยังเห็นได้ชัดจากภาพประกอบที่แม้จะเปลี่ยนให้เป็นลายเส้นคล้ายการ์ตูนแต่ก็มาจากภาพถ่ายที่มีสถานะ “จดหมายเหตุ” เกี่ยวกับศรีบูรพาทั้งสิ้น

ทั้งนี้ทั้งนั้น ผู้วิจัยได้หมายความว่า *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* มีสุนทรียภาพโดดเด่นกว่า *กุหลาบแห่งแผ่นดิน* แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าประจักษ์ให้หยิบนวนิยายเรื่องนี้มาพิจารณาคือ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* มิใช่บันเทิงคดีชีวประวัติในความหมายที่เคร่งครัด มิได้มุ่งให้ข้อมูลชีวประวัติของศรีบูรพาตั้งแต่กำเนิดจนถึงวันสุดท้ายของชีวิตอย่างรอบด้าน แต่นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอผลกระทบของศรีบูรพาที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยผ่านประสบการณ์ของบุคคล การเสพงานเขียนของศรีบูรพา และพลังของงานเขียนของศรีบูรพาที่ปลุกความคิด ปลุกจิตสำนึกของผู้คน การปรากฏของชีวิตและงานเขียนของศรีบูรพาเป็น “ชีวิตหลังมรณกรรมทางวัฒนธรรม” ดังที่ได้อธิบายข้างต้น การสัมผัสชีวิตหลังมรณกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศรีบูรพาโดยตัวละครที่โลดแล่นในนวนิยายแสดงให้เห็นว่า *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เป็นงานเขียนว่าด้วยงานเขียนของศรีบูรพา จึงเป็นชีวิตหลังมรณกรรมของชีวิตหลังมรณกรรมอีกชั้นหนึ่ง ภาคปฏิบัตินี้อาจนับว่าเป็นการ “ต่อชีวิต” ให้นักประพันธ์ แต่ในขณะเดียวกันทั้งผลงานและตัวตนของนักประพันธ์ย่อมถูกประพันธ์ขึ้นใหม่ (re-author) ด้วยไปพร้อมกัน (Franssen & Honings, 2016: 3)

ความซับซ้อนเรื่องชีวิตหลังมรณกรรมของชีวิตหลังมรณกรรมของศรีบูรพาจะอธิบาย

คลี่คลายให้เห็นจริงด้วยวิธีการหลากหลาย ผู้วิจัยเริ่มสร้าง**ข้อถกเถียงประการที่ 1** จากการจัดประเภทนวนิยายเรื่อง *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* โดยขอเสนอว่านวนิยายเรื่องนี้เป็นนวนิยายแนวเรียนรู้อชีวิต (Bildungsroman) อีกเรื่องหนึ่งของขมัยภร แสงกระจ่าง **ข้อถกเถียงประการที่ 2** ว่าด้วยการผสมกลมกลืนชีวิตหลังมรณกรรมของศรีบูรพาเข้าไปในนวนิยายโดยกระทำการอ้างอิงภายในสื่อ (intramedial reference) และชีวิตทางสังคมของหนังสือ

นวนิยายแนวเรียนรู้อชีวิต

กุหลาบในสวนเล็ก ๆ เขียนขึ้นเพื่อรำลึกถึงศรีบูรพาในวาระครบรอบ 100 ปีชาตกาลของเขา แต่เดิมมีนักวิชาการศึกษาปรากฏการณ์เหล่านี้น้อยมาก จนกระทั่งในระยะหลังที่ขอบข่ายวิชาวรรณกรรมศึกษาเริ่มขยายไปถึงการทำความเข้าใจกระบวนการรับ (process of reception) และชีวิตทางสังคม (social life) ของตัวบท⁵ ผู้ศึกษาวรรณกรรมเริ่มหันไปให้ความสำคัญแก่สถานะวรรณกรรมในทำเนียบ (canonicity) ที่มีใจเพียงการพิเคราะห์ว่าหนังสือเล่มใดอยู่บนชั้นหนังสือ การศึกษาการรับกินความไปถึงการมองวิธีการที่ผู้คนหล่อหลอมอัตลักษณ์ร่วม (shared identity) หากมองในบริบทยุโรป การฉลอง 100 ปีชาตกาลของนักประพันธ์ (หรือวาระครบรอบที่เป็นร้อยปี) จึงอาจถือเป็นลัทธิ (cult) ที่นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ร่วมที่สัมพันธ์กับการสร้างชาติ หรือกระแสชาตินิยม รวมทั้งการสำแดงความอารยะของยุโรปสืบเนื่องมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วย (Rigney & Leerssen, 2014: 4-5)

การฉลองครบรอบ 100 ปีหรือร้อยร้อยปี ที่โยงกับอัตลักษณ์ร่วมหรือการแสดงความอารยะของชาติตั้งโครงการวัฒนธรรมของยุโรปอาจเห็นได้จากกรณีที่เคยเชื่อมโยงความอารยะของตนกับความ เป็นสากล วาระแห่งการเฉลิมฉลองครบรอบนักประพันธ์จึงโยงกับการยอมรับขององค์การนานาชาติอย่าง องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก-UNESCO) นับตั้งแต่พระองค์แรกที่ได้รับการยกย่องคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ฉลองวันประสูติครบ 100 พรรษา พ.ศ. 2505) ส่วนบุคคลที่เป็น “นักประพันธ์” ที่ได้รับการยกย่องต่อมามี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ฉลองวันพระราชสมภพครบ 200 พรรษา พ.ศ. 2511) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉลองวันพระราชสมภพครบ 200 พรรษา พ.ศ. 2524) เป็นอาทิ นักประพันธ์สามัญชนคนแรกที่ได้รับการยกย่องคือ สุนทรภู่ (ฉลองชาตกาลครบ 200 ปี พ.ศ. 2529) ส่วนกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพา ได้รับการยกย่องในวาระฉลองชาตกาลครบ 100 ปี ใน พ.ศ. 2548 อันถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการรำลึกถึงศรีบูรพาในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยในเวลาต่อมา (Smyth, 2019: 185)

ประเด็นที่น่าสนใจคือการรำลึกถึงศรีบูรพาจะ “นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ร่วมที่สัมพันธ์กับการสร้างชาติ หรือกระแสชาตินิยม รวมทั้งการสำแดงความอารยะ” ของไทยได้อย่างไร เมื่อเปรียบเทียบกับนักประพันธ์พระองค์และบุคคลอื่น แม้ศรีบูรพาจะมีสถานะในประวัติวรรณกรรมไทยสมัย

⁵ ชีวิตทางสังคมในที่นี้ ในกรณีบุคคลหมายถึงชีวิตที่เกิดหรือนิยามจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคล องค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคมหรือสถาบันทางสังคม ชีวิตทางสังคมของตัวบทจึงหมายถึงความสัมพันธ์ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับองค์ประกอบอื่นที่อยู่รอบตัวบท บุคคลผู้สร้าง เผยแพร่ และบริโภคตัวบท.

ใหม่ในฐานะผู้บุกเบิกนวนิยายไทย ร่วมกับนักประพันธ์ร่วมยุค ได้แก่ ดอกไม้สด และ ม.จ.อากาศดำเกิง ทรัพย์พัฒน์ แต่ศรีบูรพามีได้ถูกวางในฐานะ “กวีเอก” และไม่ได้ถูกผนวกอยู่ใน “ยุคทองของวรรณคดีไทย” ต่างกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสุนทรภู่ ความแตกต่างหลักคือ งานประพันธ์ของศรีบูรพาอาจไม่ได้มุ่งสร้างอัตลักษณ์ร่วมในความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทยหรือในความหมายของอัจฉริยภาพทางการประพันธ์ กวีนิพนธ์ที่ฉายชัดในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและงานนิพนธ์ของสุนทรภู่ หรือกระแสชาตินิยมและการสำแดงความเป็นอารยะที่ประจักษ์ได้จากพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทั้งพระราชนิพนธ์ต้นฉบับและพระราชนิพนธ์แปล) ทำให้การเฉลิมฉลองวาระครบรอบศรีบูรพาทั้งก่อนการฉลอง ระหว่างที่ฉลอง และภายหลังการฉลองยังคงตกอยู่ในภาวะ “วิตกกังวลว่าจะถูกลืม”

กุหลาบในสวนเล็ก ๆ ถูกผลักดันจากภาวะวิตกกังวลดังกล่าวเช่นกัน ดังที่ตัวละครเอกในฐานะผู้เล่าเรื่องปรารภขึ้นว่า “ทำไม ผมไม่ได้อ่านศรีบูรพา เพราะไม่มีการประชาสัมพันธ์ เพราะไม่มีการโฆษณา เพราะไม่มีการตลาดสำหรับคนรุ่นใหม่อย่างผม ผม-เราจึงไม่ได้อ่านงานของศรีบูรพานำหน้าเศร้าใจที่ท่านจะครบร้อยปีแล้ว แต่ผมยังไม่รู้จักศรีบูรพาเลย” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 66) เรื่องทั้งหมดจึงเริ่มต้นขึ้นที่ปลาโผนสั่งให้เพลินตัวละครเอกของเรื่องทำรายงานเกี่ยวกับศรีบูรพา

กุหลาบในสวนเล็ก ๆ เล่าเรื่องของเพลิน ตัวละครเอกชายและผู้เล่าเรื่อง (ชื่อเพลินมาจากตัวละครเอกหญิงในนวนิยายเรื่อง *สงครามชีวิต* ของศรีบูรพา) เพลินเป็นนักศึกษาสาขาการหนังสือพิมพ์ชั้นปีที่ 3 ผู้ไม่มีความรับผิดชอบในการเรียน ปลาโผนผู้เป็นอาจารย์พิเศษรายวิชาที่เพลินลงทะเบียนเรียนจึงสั่งให้เขาทำรายงานว่าด้วยวาระครบรอบ 100 ปีศรีบูรพา ในการทำรายงานแก้ตัวครั้งที่ 2 เพลินได้พบอิสระ หญิงสาวผู้มีปริญญาด้านการหนังสือพิมพ์ อิสระพาเพลินไปสัมภาษณ์**ตาบรรจง**ของเธอ ผู้เป็นตำรวจที่ร่วมจับกุมศรีบูรพาที่บ้านด้วยคดีกบฏสันติภาพ อิสระชักนำให้เพลินไปรู้จักกับ**มงคล**ผู้เคยทำงานหนังสือพิมพ์กับศรีบูรพาอีกคนหนึ่ง หลังจากส่งรายงานแล้ว เพลินได้เริ่มอ่านงานเขียนของศรีบูรพาตามคำแนะนำของปลาโผนก่อบริกับความรู้ของตนที่มีมากขึ้น

สืบเนื่องจากการทำรายงานครั้งนั้น เพลินได้พบ**ยี่ผืน** นักศึกษาปริญญาโทผู้เริ่มค้นคว้าผลงานของศรีบูรพาทั้งยังมีที่ที่ชอบพออิสระ นอกจากนั้นเพลินยังได้พบว่า**ป่าสะอาด** แม่น้ำของตนนั้นเคย “เข้าป่า” หลังความรุนแรงในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ในเวลาต่อมาอดีตเกี่ยวกับ**ตระการ** พ่อของเพลินเองก็เริ่มแสดงตนออกมาด้วยความเกี่ยวข้องกับปลาโผนและ**ธรรมดา** (หรือที่เพลินเรียกว่า**ครูฟลิค**) ผู้เคยเข้าป่ากับตระการและ**ปองประชา**แม่ของเพลินที่ประสบอุบัติเหตุจากไปตั้งแต่เพลินยังเล็ก

อดีตของตระการถูกเปิดเผย ปลาโผนและธรรมดาตราหน้าตระการว่าทรยศต่ออุดมการณ์เพราะเขาหันไปทำงานให้หนังกการเมือง ความจริงเกี่ยวกับพ่อ ความรู้สึกสับสนที่มีต่ออิสระและยี่ผืน และความกระอักกระอ่วนทั้งหลายประมวลเข้าด้วยกันโดยเพลินมีงานเขียนของศรีบูรพาเป็นเครื่องขัดเกลาความคิดจิตใจ เมื่อเกิดภัยพิบัติสินามิที่ภาคใต้ เพลินไปเป็นอาสาสมัคร จนเมื่อกลับ

มากรุงเทพฯ เพลินพบว่าตระการประสพอุบัติเหตุ ตระการอยู่ในอาคารโคม่าระยะหนึ่งแต่ฟื้นขึ้นมา ในที่สุด พร้อมกับที่เพลินเรียนสำเร็จ เรื่องจบลงที่เพลินได้ทำงานเป็นนักหนังสือพิมพ์ เขามีส่วน ร่วมในการทำงานครบรอบ 100 ปีชาติกาล ศรีบูรพา ได้ไปเยี่ยมคารวะชนิด สายประดิษฐ์ที่บ้าน ศรีบูรพา และได้ไปคารวะสถานที่เก็บอัฐิของศรีบูรพา

จากที่ผู้วิจัยได้ปรารภไว้ข้างต้นว่า *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ควรจัดให้เป็นนวนิยายแนวเรียนรู้ ชีวิตอีกเรื่องหนึ่งนั้น ถือเป็นข้อเสนอใหม่ในทางวิชาการ ดังที่ปรากฏว่า ธัชวิน ยศเฉลิมวงศ์ (2560) วิจัยนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตของขมัยภร แสงกระจ่าง โดยมีวิเคราะห์โครงสร้างและการเล่นเสนาคุณค่า ในนวนิยายประเภทดังกล่าว ธัชวินใช้นวนิยายจำนวนแปดเรื่องเป็นข้อมูล ได้แก่ *บันทึกจากลูก(ผู้) ชาย* (2534) *พระอาทิตย์คั่นแรม* (2543) *ฤดูร้อนมีดอกไม้บาน* (2546) *แมวดำในสวนสีชมพู* (2547) *เที่ยวบินยามเช้า* (2549) *ขวัญสงฆ์* (2551) *แสงดาวกลางเมือง* (2553) และ *ผลิบานในวันร้อน* (2554)

จากคำจำกัดความโดยสังเขปของ “Bildungsroman” ใน *Oxford Dictionary of Literary Terms* ศัพท์นี้หมายถึงนวนิยายประเภทหนึ่งที่เล่าพัฒนาการของ “พระเอก” (hero) หรือ “นางเอก/ตัวเอกหญิง” (heroine) จากวัยเด็กหรือวัยรุ่นสู่ผู้ใหญ่ ผ่านการแสวงหาอัตลักษณ์ที่ เต็มไปด้วยปัญหา งานเขียนประเภทนี้มาจากวรรณกรรมเยอรมันนับตั้งแต่เรื่อง *Wilhelm Meisters Lehrjahre* ของโยฮัน วอล์ฟกัง ฟอน เกอเธ่ (Johann Wolfgang von Goethe) ในภาษาอังกฤษ อาจเรียก “Bildungsroman” ว่า “novel of formation” หรือ “formation-novel” (นวนิยาย แห่งการบ่มเพาะหล่อหลอม) (Baldick, 2015: 39) ธัชวินได้ให้คำจำกัดความที่กว้างขวางกว่าไว้ว่า “ประเภทวรรณกรรมที่นำเสนอพัฒนาการของตัวละครผ่านกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาการดังกล่าว แสดงผ่านแนวคิด โครงเรื่อง ตัวละครหรือสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นพัฒนาการที่แสดงให้เห็นการสูญเสีย ความเยาว์วัยไร้เดียงสา เพื่อที่จะมีวุฒิภาวะ และเรียนรู้ที่จะเข้าใจตนเอง สังคม และโลก” (ธัชวิน ยศเฉลิมวงศ์, 2560: 8) จากคำจำกัดความจากทั้งสองแหล่ง *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ย่อมจัดเข้า ประเภทนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตได้เช่นกัน

นอกจากนั้น ในข้อค้นพบจากการวิจัยของธัชวินยังแสดงให้เห็น “สูตร” ในการประพันธ์ นวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตของขมัยภร แสงกระจ่าง ข้อค้นพบตอนหนึ่งมีอยู่ว่า

มีขั้นตอนการดำเนินเรื่องทั้งสิ้นสามขั้นตอนคือ ตัวละครประสบปัญหา ตัวละครเรียนรู้โลก และตัวละครสูญเสียความเยาว์วัยไร้เดียงสาและเติบโตทางความคิด ในขั้นตอนที่ตัวละคร ประสบปัญหานั้นมักเกิดขึ้นในตอนต้นเรื่อง พบปัญหาสำคัญสามประการคือ ปัญหาเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคม แสดงให้เห็นว่าตัวละครเอก [...] ชัดแย้งกับระบบคุณค่าหรือกฎเกณฑ์ ที่สังคมวางไว้ ปัญหาต่อมาคือ ปัญหาความขัดแย้งกับบุคคลในครอบครัว ปัจจัยสำคัญคือ การขาดความสมบูรณ์ขององค์ประกอบครอบครัว [...] (และ) ปัญหาความขัดแย้งกับตนเอง [...] เป็นต้นว่า การตั้งครรภในวัยเรียน ความสงสัยในชาติกำเนิดหรือการไม่รู้จักตนเอง ตลอด จนความเจ็บป่วย [...] โครงสร้างในขั้นตอนต่อไปคือการที่ตัวละครเอกเรียนรู้โลกเพื่อที่จะทำ ความเข้าใจปัญหา เรียนรู้ที่อยู่กับปัญหา หรือหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป (ธัชวิน ยศเฉลิมวงศ์, 2560:135)

จากข้อค้นพบของธัชวิน แม้ไม่ได้รวมนวนิยายเรื่อง *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการสังเคราะห์ “สูตร” ดังกล่าว แต่ผู้วิจัยพบว่านวนิยายเรื่องนี้ “เข้าสู่สูตร” การประพันธ์ที่อ้างถึงข้างต้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การถกแถลงว่า *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เป็นนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตที่เข้าโครงสร้างตามข้อใดบ้างไม่น่าจะเป็นการนำเสนอความรู้ใหม่ เพราะจะเป็นเพียงการยืนยันข้อค้นพบของธัชวินเท่านั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ต่อไปว่า การที่ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* อ้างอิงอยู่กับขนบการประพันธ์นวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตทั้งที่ปรากฏในวัฒนธรรมศิลปะโลก กอปรกับขนบการประพันธ์ที่สั่งสมมาในผลงานชิ้นก่อนหน้าของนักประพันธ์คนเดียวกันนั้นจะอธิบายได้อย่างแหลมคมมากขึ้นด้วยแนวคิดอื่น การอ้างอิงดังกล่าวนี้ นักวิชาการอาจมองว่าเป็นปรากฏการณ์แบบสหบท (intertextuality) หรืออาจอธิบายจากมุมมองสหสื่อ (intermediality) ได้

การอ้างอิงภายในสื่อ

ในข้อสังเกตของ Rajewsky (2005: 48) สหบทพินิจได้จากสองมุมมองคือ สหบทในฐานะ “สภาพ” ของปฏิบัติการทางวัฒนธรรมทุกอย่างที่มีการไขว้ทับกันของตัวบทอันหลากหลาย⁶ อีกมุมมองหนึ่งคือ สหบทในฐานะมโนทัศน์ที่ใช้วิเคราะห์ตัวบทใดตัวบทหนึ่ง ที่เราจะเข้าใจตัวบทนั้นได้ผ่านการเชื่อมโยงกับตัวบทอื่น ๆ แต่ในมุมมองวรรณกรรมศึกษา เรามักมองสหบทว่าเป็นการที่ตัวบทวรรณกรรมอ้างอิงถึงตัวบทวรรณกรรมอื่นหรือระบบวรรณศิลป์อื่นนอกจากตัวเอง ในที่นี้ สหบทจึงใช้ในความหมายเฉพาะเจาะจงคือ ใช้กับวรรณกรรมในฐานะสื่อที่อาศัยอัยยคำ (verbal media) ไม่ใช่สหบทในความหมายกว้าง (Wolf, 2005: 252) โดยนัยนี้ สหบทจึงเป็นหมวดหมู่ย่อยของการอ้างอิงภายในสื่อ (intramedial reference) ลักษณะเดียวกันกับที่ภาพยนตร์เรื่องหนึ่งอ้างอิงถึงภาพยนตร์เรื่องอื่น หรือจิตรกรรมชิ้นหนึ่งอ้างอิงถึงจิตรกรรมชิ้นอื่น หรือระบบทางศิลปะ (ในที่นี้อาจหมายรวมถึงสมัยและกระแสทางศิลปะและสไตล์ของจิตรกร) (Rajewsky, 2005: 54) การอ้างอิงภายในสื่อนี้อาจต่างกับการมองสหบทในฐานะ “สภาพ” ของปฏิบัติการทางวัฒนธรรมอยู่บ้าง กล่าวคือ การอ้างอิงภายในสื่อเป็นความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยเจตนา (Mittmann, 2009: 280) ในเบื้องต้นจึงน่าจะพอสรุปได้ว่า การที่ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เชื่อมโยงกับขนบการประพันธ์นวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตและสไตล์ (ลีลาการประพันธ์) ของขมัยภร แสงกระจ่างเป็นการอ้างอิงภายในสื่อชิ้นแรก

การอ้างอิงภายในสื่อชิ้นต่อมา เป็นลักษณะเด่นของ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ที่ทำให้ต่างกับนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตของขมัยภร แสงกระจ่างเรื่องอื่นที่เขียนขึ้นก่อนหน้า และเป็นจุดที่จะทำให้อรรถาภิธานวิภาษต่างกับข้อค้นพบของธัชวิน ยศเฉลิมวงศ์ (2560) อย่างชัดเจนคือ การพิจารณาขั้นตอนทั้งสาม (ตัวละครประสบปัญหา ตัวละครเรียนรู้โลก และตัวละครสูญเสียความเยาว์วัยไร้เดียงสาและเติบโตทางความคิด) ในโครงสร้างของนวนิยายที่เสนอการรับ (reception) งานเขียนของ

⁶ การมองสหบทในฐานะสภาพของปฏิบัติการทางวัฒนธรรม หรือสหบทในความหมายที่กว้างที่สุดนี้เองที่ทำให้ นักวิชาการบางคนจัดให้ “สหสื่อ” (intermediality) เป็นปรากฏการณ์ย่อยของสหบท หรือเป็นการใช้สื่ออื่นในเชิงสหบท เช่นการใช้จิตรกรรมในบันเทิงคดีร้อยแก้ว (Wagner, 1996: 17) แต่ในขณะเดียวกัน นักวิชาการบางส่วนก็มองว่าการอ้างอิงภายในสื่อเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในสหสื่อหรือสหสื่อศึกษา นอกจากปรากฏการณ์แบบสหสื่อและปรากฏการณ์แบบข้ามสื่อ (Rajewsky, 2005).

ศรีบูรพาแทรกซึมอยู่ด้วยทุกชั้น เป็นทั้งสหบทและการอ้างอิงภายในสื่อ อธิบายได้ดังนี้

ชั้นตัวละครประสพปัญหา คือชั้นแรกของเรื่องที่เฟลีนขัดแย้งกับกฎเกณฑ์สังคมคือ เขาไม่เอาใจใส่ต่อการเรียน ครอบครัวเขาไม่สมบูรณ์เพราะขาดแม่ และเขามีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน้อยมาก เนื่องจากพ่อทำงานหนักและพ่อกังจะมีคนรักชั่วคราวเสมอ ดังที่เฟลีนรู้สึกระหว่างทำข้อสอบว่า “ผมตอบข้อสอบเรื่อยเปื่อยทั้งที่ไม่ได้เข้าเรียน ออกจะหยิ่งโสสักหน่อยนะครับ แต่ผมก็เชื่อของผจริง ๆ ว่าพวกครูก็ไม่ได้รู้มากไปกว่าผมเท่าไร” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 33) ในขั้นนี้เฟลีนจึงเริ่มอ่าน *แม่* นวนิยายแปลของศรีบูรพาจากวรรณกรรมรัสเซียของแมกซิม กอร์กี *ข้างหลังภาพ* และ*คำขานรับ* ก่อนที่จะไปสู่ชั้นตัวละครเรียนรูโลกจากการที่ปกาดินและอิสระพาเขาไปรับรู้ปัญหาของชาวบ้านที่แถบภาคอีสาน ในขั้นนั้นเฟลีนรำพึงว่า “ป่าแรกของผมยามหนุ่ม ทำให้ผมรู้สึกตื่นเต้นไม่น้อย [...] ผมจึงนั่งเจิบตมต่าอยู่กับต้นไม้สองข้างทางอยู่อย่างนั้น” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 104) หลังกลับจากป่าเขาจึงอ่าน *ป่าในชีวิต* และเขาเริ่มเปลี่ยนแปลงเมื่อเพื่อนชวนออกไปสังสรรค์ เฟลีนกลับบอกตัวเองว่า “กลับบ้านไปอ่าน *ป่าในชีวิต* ต่อยังสนุกกว่านี้” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 123)

เมื่อเฟลีนเกิดมีอารมณ์รักหนุ่มเร้า เฟลีนก็อ่าน *สงครามชีวิต* การอ้างอิงภายในสื่อที่ชัดเจนที่สุดคือการคัดข้อความจากวรรณกรรมเรื่องอื่น ในกรณีนี้คือ *สงครามชีวิต* “ความรักเป็นยอดปรารถนาของหัวใจ เป็นสิ่งที่มีประจำตัวมนุษย์อยู่ทุกรูปทุกนาม ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะรัก การแสดงความรักโดยชอบด้วยทำนองคลองธรรมเป็นความหวานชื่นใจไม่มีอะไรเท่า นอกจากจะซาบซึ้งแล้ว ผมยังถามตัวเองอีกด้วยว่า ผมเคยมีหรือยังนะ การแสดงความรักโดยชอบด้วยทำนองคลองธรรมนั้นนะ และที่ผมรู้สึกกับยິงฝันนั้นมันถึงระดับใด” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 148) การอ้างอิงในลักษณะนี้ยังปรากฏอีกหลายตอน

ส่วนผลงานศรีบูรพาอีกเล่มหนึ่งที่แทรกเข้ามาระหว่างที่เฟลีนมีอารมณ์รักคือ *แสนรักแสนแค้น* โดยเฟลีนรู้สึกว่าการงานของศรีบูรพาช่วยขัดเกลากเขาได้จริง เมื่อพบยິงฝันผู้เคยปันป่วนอารมณ์ของเขาเพราะเธอแสดงความใกล้ชิดกับอิสระ เขาทั้งสองพบกันที่งานสวดพระอภิธรรมศพของตาบรรจง ตาของอิสระ เฟลีนจึงเล่าว่า “หลังจากอ่าน *แสนรักแสนแค้น* และเข้าใจอารมณ์มนุษย์อันเป็นส่วนเฉพาะแล้ว ผมก็ไม่อยากรู้อะไรเกี่ยวกับเธออีกต่อไป [...] ผมไม่รู้ว่าการสัมพันธ์ของคนสองคน (ที่ผมแสนรักและแสนแค้น) นั้นมันถึงระดับไหน” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 202) อันเป็นพัฒนาการที่ก้าวหน้ากว่าอารมณ์เมื่อครั้งที่อ่าน *สงครามชีวิต*

ชั้นตัวละครเรียนรูโลก จึงกินพื้นที่ในพัฒนาการของโครงเรื่องยาวนานที่สุด เฟลีนรู้สึกแปลกแยกจากแก่น เพื่อนสนิทของเขาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมคือการเที่ยวกลางคืนและการเล่นสนุกกับผู้หญิง เขาอ่าน *จนกว่าเราจะพบกันอีก* “บัดนี้ผมไม่ใช่ไอ้เฟลีนคนเดิมแล้วนี่ครับ ผมเป็นไอ้เฟลีนคนใหม่ที่กำลังสงสัยใคร่รู้ และรู้สึกแปลกแยกกับสังคมที่เป็นอยู่ [...] ประเทศนี้ก็มีคนไม่ยุติธรรมเกิดขึ้น มีความแตกต่างของชีวิตและความเป็นอยู่ระหว่างคนยากจนกับชนชั้นปกครองมากมายมหาศาล” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 232) อันเป็นการเตรียมความพร้อมของเฟลีนก่อนที่เขาจะรับรู้เรื่องอดีตของพ่อและแม่ ก่อนการสูญเสียความไร้เดียงสาของเฟลีนจะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ เฟลีนได้ประจักษ์ผลกระทบจากภัยพิบัติสึนามิและการเกือบต้องสูญเสียพ่อ ในยามนั้นเขาอ่าน

อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา ขึ้นตัวละครสูญเสียความเยาว์วัยไว้เพียงเสาและเติบโตทางความคิด จึงปรากฏเป็นขั้นสุดท้าย เพลินไม่ต้องอ่านศรีบูรพาอีก เพราะเขาหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับอุดมการณ์ของศรีบูรพาแล้ว

ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* จะแทรกชีวิตและงานของศรีบูรพาเข้ามาในทุกขั้นตอนในโครงสร้างของเรื่อง แต่นวนิยายเรื่องนี้กลับยืนยันระบบคุณค่าที่ปรากฏในนวนิยายแนวเรียนรู้อื่นเรื่องอื่น ๆ ของขมัยภร แสงกระจ่างด้วย ดั่งข้อค้นพบของธัชชิน ยศเฉลิมวงศ์ (2560: 134) ไม่ว่าจะเป็น การกลับเข้าสู่ระบบการศึกษา (เพลินยอมทำรายงานศรีบูรพาเพื่อให้สอบผ่านได้ตามหลักสูตร) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (เพลินเลือกอ่านงานศรีบูรพาตามความสนใจ) การเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา (เพลินประจักษ์ความสูญเสียและอ่าน *อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา*) การสร้างคุณลักษณะของความเป็นชาย (เพลินกลายเป็นสุภาพบุรุษเพราะคิดถึงผู้อื่นมากกว่าตนเอง) การแสดงนัยยะคุณค่าของผู้หญิง (การที่เพลินนึกนิยมนักหญิงยึดมั่นในอุดมการณ์ เช่น ปภาไฉนและอิสระ) และการยอมรับในความบกพร่องของตนเอง ลักษณะดังกล่าวนี้ นำมาสู่ข้อสังเกตว่า *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เขียนขึ้นเพื่อรับใช้อุดมการณ์ศรีบูรพา หรือชีวิตหลังมรณกรรมของศรีบูรพาถูกนำมาใช้เป็นเพียงวัตถุ癖ในนวนิยายแนวเรียนรู้อื่นของขมัยภร แสงกระจ่างกันแน่

การเมืองเรื่องการอ่าน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะสานต่อข้อถกเถียงที่สัมพันธ์กับนวนิยายแนวเรียนรู้อื่นและการอ้างอิงภายในสื่อ โดยจะขัดเกลารายละเอียดให้แหลมคมขึ้นด้วยการพิจารณา “การอ่าน” ที่สัมพันธ์กับการขบชีวิตศรีบูรพาและลักษณะเด่นของ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เพื่อให้เข้าใจว่าเหตุใดการขบชีวิตศรีบูรพาต้องกระทำผ่านวรรณกรรมที่อ้างอิงถึงวรรณกรรม กระบวนการดังกล่าวณะให้เห็นพลังของศรีบูรพาที่จำเป็นต้องถูกปลุกขึ้นมาในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยอย่างไร แนนอนว่าการอ่านสัมพันธ์กับประเด็นเรื่อง “Bildung” (การเรียนรู้ชีวิตหรือการบ่มเพาะหล่อหลอม) ในนวนิยายเรื่องนี้

“Bildung” ในนวนิยายแนวเรียนรู้อื่นจากวัฒนธรรมวรรณศิลป์เยอรมันเกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาหรือการให้การศึกษาศึกษาเชิงสุนทรียศาสตร์ (aesthetic education) อีกด้วย ซึ่งเป็นแนวคิดที่เสนอโดยฟรีดริช ชิลเลอร์ (Friedrich Schiller) (Kontje, 2019) จุดนี้เองที่ทำให้การรำลึก 100 ปีชาตกาลนักประพันธ์เหมาะที่จะใช้นวนิยายแนวเรียนรู้อื่นเป็นภาคปฏิบัติออกอย่างหนึ่งในการร่วมเฉลิมฉลอง เพราะการเฉลิมฉลองวาระดังกล่าวมุ่งแสดงความยิ่งใหญ่ของศิลปวัฒนธรรม สัมพันธ์กับความเชื่อตามคติแบบจินตนิยม (Romanticism) ของชิลเลอร์ว่าด้วยการศึกษาศึกษาเชิงสุนทรียศาสตร์ อันเป็นมีส่วนหล่อหลอมบ่มเพาะพลเมืองของสังคมยุคใหม่ (Rigney & Leerssen, 2014: 10) การอ่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาศึกษาเชิงสุนทรียศาสตร์โดยตรง เพราะการอ่านเป็นการสะสมประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์จากสิ่งที่อ่านหรืองานศิลปะที่ได้สัมผัส

ย้อนกลับไปที่ต้นกำเนิดของนวนิยายแนวเรียนรู้อื่นในบริบทยุโรป ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นยุคเรืองปัญญา (The Enlightenment) ในยุคนั้นมีการเติบโตของพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางด้วย ตัวเอกในนวนิยายแนวเรียนรู้อื่นจำนวนหนึ่งจึงเป็น “พระเอกนักอ่าน” (reading hero) งานวรรณกรรมที่ “พระเอก” อ่านช่วยเหลือหลอมพวกเขา ตัวละครเหล่านั้นยังส่งอิทธิพลต่อผู้อ่าน

ที่แทบเทียบตนเองเข้ากับประสบการณ์ของพวกเขาด้วย ต่างกับงานเขียนแนวผจญภัยหรือมหากาพย์ ในรุ่นก่อนที่ “พระเอก” ไม่อ่านหนังสือมากเท่ารุ่นนี้ “Bildung” จึงหมายรวมถึงการหล่อหลอม ตัวตนของ “พระเอก” ผ่านการอ่านข้างต้นและประสบการณ์ท่ามกลางโลกที่ส่งผลต่อพัฒนาการโดยรวม ของตัวละคร (Kontje, 2019: 12-13) เช่นนี้แล้วการอ่านจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของ *กุหลาบ ในสวนเล็ก ๆ* ในฐานะนวนิยายแนวเรียนรู้อชีวิตที่เขียนขึ้นในวาระฉลองครบรอบศตวรรษนักประพันธ์

การอ่านที่น่าเสนอใน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* คือกิริยาการอ่าน (act of reading) ทั้งการอ่าน ในใจ การอ่านออกเสียง การแบ่งกันอ่าน การสนทนาหลังการอ่าน โยงใยไปถึงการจัดทำต้นฉบับ หนังสือ การพิมพ์หนังสือ การขอยืมหนังสือ การให้ยืมหนังสือ การขโมยหนังสือ การซ่อนหนังสือ ฯลฯ ภาคปฏิบัติว่าด้วยการอ่านและหนังสือทั้งหมดในนวนิยายเรื่องนี้จึงโยงกับ “ชีวิตทางสังคม ของหนังสือ” (social life of books) ที่ชีวิตหลังมรณกรรมของศรีบูรพาเข้าไปเจืออยู่ด้วยโดยไม่ จำกัลดเฉพาะการบ่มเพาะตัวเองผ่านโครงสร้างในนวนิยายแนวเรียนรู้อชีวิตเท่านั้น

ชีวิตทางสังคมของหนังสือหมายรวมถึงวิธีการที่หนังสือถูกใช้จริงในสังคม เราผลิตหนังสือ อย่างไร แจกจ่ายอย่างไร ซื้อขายอย่างไร อ่านอย่างไร ใครคือคนผู้เข้าถึงหนังสือ การเข้าถึงหนังสือ ทำได้มากน้อยเพียงใด (Williams, 2017) กล่าวคือ แนวคิดเรื่องชีวิตทางสังคมของหนังสือมอง หนังสือในฐานะวัฒนธรรมวัตถุ (material culture) *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* บรรลุสิ่งเหล่านี้ได้ด้วย โดยโยงสัมพันธ์กับกิริยาการอ่านข้างต้น รูปการณ์นี้ยังคงสัมพันธ์กับการอ้างอิงภายในสื่อเช่นกัน หากพินิจจากการอ้างอิงภายในสื่อจากสื่ออื่น เป็นต้นว่า โทรทัศน์ จะพบว่าการอ้างอิงภายในสื่อ อาจกระทำผ่านการข้ามประเภทหรือตระกูล (genre-crossing) และการต่อยอดจากผลงานหรือ โครงการใหญ่ (spin-off) (Allrath, Gymnich, & Surkamp, 2005: 36-37)

เราอาจนับ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* เป็นการต่อยอดจากการสร้างสรรค์วรรณกรรมและกิจกรรม รัลลิกทั้งหมดในวาระ 100 ปีชาตกาล ศรีบูรพา หรือจะนับว่าเป็นการต่อยอดจากโครงการงานเขียน ของขมัยกร แสงกระจ่างที่เขียนขึ้นก่อนและจะเขียนต่อไปก็ได้ ไม่ว่าจะเป็งานในกลุ่มนวนิยาย แนวเรียนรู้อชีวิต (ที่เขียนและพิมพ์เผยแพร่อีกจำนวนหนึ่งหลังจาก พ.ศ. 2549) หรืองานกลุ่มที่ผนวก การแนะนำหนังสือเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในเนื้อหานวนิยาย หรืออาจกล่าวได้ว่ามีหนังสือหลายเล่ม เป็นวัตถุ癖หลักก่อนที่จะสร้างโครงเรื่องครอบลงไป ตัวอย่างในกลุ่มนี้อยู่ในค่านำสำนักพิมพ์ที่ระบุ ไว้อย่างชัดเจนว่าประกอบด้วย *อ่านหนังสือเล่มนี้เถอะ...ที่รัก* และ *ห้องนี้รัลลิก* รวมทั้งงานที่ ผู้เขียนเองนับเป็นสารคดีคือ *บ้านหนังสือในหัวใจ*

ส่วนสิ่งที่อยู่ในโลกวรรณกรรมที่อ้างอิงแบบข้ามประเภทหรือข้ามตระกูลใน *กุหลาบในสวน เล็ก ๆ* คือบทวิจารณ์และการวิจารณ์⁷ ที่อาจจัดประเภทอย่างเคร่งครัดว่าเป็นสารคดี นวนิยายเรื่อง

⁷ การอ้างอิงภายในสื่อแบบข้ามประเภทวรรณกรรมยังอาจจะเห็นได้จากกรณีผสมผสานจดหมายเข้ามาโดยแทรกบท สนทนาลงไปด้วย ทำให้มีลักษณะคล้ายนวนิยายรูปแบบจดหมาย (epistolary novel) โดยเฉพาะจดหมายที่เล่น เขียนหาตาบรรจโดยไม่มีจดหมายตอบกลับมาเนื่องจากเพลินเขียนถึงเขาในเวลาที่เขาตาบรรจลวงลับไปแล้ว การผสม ลักษณะของนวนิยายรูปแบบจดหมายในนวนิยายเรื่องนี้อาจเป็นอ้างอิงกับ สงครามชีวิต ของศรีบูรพา หรืออาจอ้างอิง กับนวนิยายรูปแบบจดหมายของขมัยกร แสงกระจ่างเองเรื่อง จดหมายถึง ดวงดาว (2541) ที่ตัวละครเอกเขียน จดหมายถึงแม่ผู้ล่วงลับ ซึ่งไม่มีจดหมายตอบกลับมา แต่ไม่ว่าจะตีความไปในแนวทางใด การที่ผู้วิจัยไม่อธิบายการ อ้างอิงภายในสื่อลักษณะนี้โดยละเอียดเพราะเชื่อมโยงกับชีวิตหลังมรณกรรมของศรีบูรพาได้ชัดเจนน้อยกว่าลักษณะอื่น

นี้จึงมิได้อ้างอิงกับผลงานของศรีบูรพาเท่านั้น แต่ยังอ้างถึงงานที่วิจารณ์งานของศรีบูรพาด้วย ตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุดคือการอ้างถึงงานวิจารณ์ของคุณัญญา อินทรกำแหงเพื่อขมวดความคิดทั้งหมดของนวนิยายในตอนท้ายเรื่อง ข้อความจากการวิจารณ์นี้อยู่ในหนังสือที่ตระการนำมามอบให้เพลินโดยขีดเส้นใต้สีแดงไว้

ข้าพเจ้ารู้จัก ‘ศรีบูรพา’ จากนวนิยายและเรื่องสั้นที่เขาเขียน ซึ่งข้าพเจ้าถือว่า เป็นหน้าต่างเปิดให้ข้าพเจ้าได้มองเห็นความรู้สึก ความคิดและศรัทธาต่อชีวิตของเขา ศักดิ์ศรีของมนุษย์อยู่ที่การสร้างคุณค่าให้เกิดแก่ตนเอง [...] ‘ศรีบูรพา’ ทำได้มากกว่าที่ตั้งใจไว้เพราะเขาไม่ได้ฝากงานอันมีค่าไว้เพียงเล่มเดียว หากเขาฝากไว้ให้เราได้ระลึกถึงเขาหลายเล่ม และจะระลึกถึงอยู่ตลอดไป (ชัมย์ภร แสงกระจ่าง, 2549: 323-324)

กิริยาการอ่านใน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* จึงกินความถึงการวิจารณ์ด้วย จุดที่น่าสนใจคือ เมื่อเพลินถามปภาไฉนว่าการอ่านงานศรีบูรพาแบบไม่เรียงลำดับเวลาที่เขียนจะทำให้สับสนหรือไม่ ปภาไฉนตอบว่า “ตามสบาย เธออยากอ่านอะไรก็อ่านไปเถอะ” (ชัมย์ภร แสงกระจ่าง, 2549: 203) คำถามคือ การอ่านงานศรีบูรพา อ่านได้ “ตามสบาย” จริงหรือไม่ ตามขนบนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิต ปภาไฉนคือตัวละครในกลุ่มที่เรียกว่า “ผู้ให้การศึกษา” (educators) เพราะทำหน้าที่ชี้แนะหรือให้แสงสว่างทางปัญญาแก่ตัวละครเอก (Hirsch, 1979: 297 อ้างถึงใน ธัชวิน ยศเฉลิมวงศ์, 2560: 58) โดยปภาไฉนแนะนำให้เพลินพัฒนา/เรียนรู้ชีวิตของตนเองผ่านการอ่านงานของศรีบูรพา โดยปริยายศรีบูรพาจึงเป็นตัวละครผู้ให้การศึกษาด้วยเช่นกัน แต่การเข้าถึงผลงานของศรีบูรพาในเรื่องมีปภาไฉนเป็นเสมือน “ทวารบาล” (gatekeeper) อยู่ การคัดข้อความวิจารณ์ผลงานศรีบูรพาโดยคุณัญญา อินทรกำแหงตอนท้ายเรื่องสอนยว่า มีแบบแผนหรือวิธีการอ่านงานของศรีบูรพาซ่อนอยู่เบื้องหลังการอ้างอิงภายในสื่อของนวนิยายเรื่องนี้

แบบแผนการอ่านที่กำหนดไว้เมื่อมาสัมพันธ์กับกิริยาการอ่านแล้วทั้งสองสิ่งถูกนำเสนอด้วยกัน ปรากฏการณ์นี้มีนัยสำคัญอย่างไร เพื่อทำความเข้าใจประเด็นนี้ เราพึงสังวรแต่ต้นว่าการอ่านไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นวัฒนธรรม การอ่านในฐานะวัฒนธรรมแบบนี้ว่า การตีความเชื่อมโยงกับระบบสัญลักษณ์อื่น (การเขียน หรือการเข้ารหัสแบบอื่นไม่ว่าจะเป็นภาษาภาพหรือลักษณะอันเป็นรูปธรรมแบบอื่น) การเรียนรู้ที่จะอ่านและการอ่านได้อย่างสามารถ อย่างสะดวกใจ และอย่างเปิดเผย ย่อมมีเงื่อนไขพื้นฐานอย่างอื่น เช่น การเข้าถึงการศึกษา การเข้าถึงสิ่งที่อ่าน เวลาว่าง แสงสว่างที่พอเพียง สายตาที่ดี หรืออุปกรณ์ช่วยในการมองเห็น รวมทั้งการได้รับอนุญาตจากผู้มีอำนาจ (พ่อแม่ ครู นักบวช หรือแม่แต่กฎหมาย) ด้วยองค์ประกอบทั้งหลายเหล่านี้การอ่านจึงห่างไกลจากกระบวนการทางธรรมชาติอย่างยิ่ง (Hammond, 2014: 238)

การอ่านวรรณกรรมศรีบูรพาใน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* สอนยให้เห็นอำนาจที่เข้ามาแทรกแซงหรือกำหนดแนวทางอ่านเช่นกัน เริ่มจากการที่อาจารย์สั่งให้เพลินทำรายงานเรื่องศรีบูรพา เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เขาต้องอ่าน โจทย์กำหนดตามความสนใจและรสนิยมการอ่านของปภาไฉนอาจารย์ผู้สอนในรายวิชา การอ่านเกิดขึ้นในเงื่อนไขของการศึกษาตามหลักสูตรในระดับอุดมศึกษา เพลิน

ในฐานะ “พระเอกนักอ่าน” จึงโยงกับเงื่อนไขของชนชั้นกลางและพื้นที่สาธารณะ ดังที่เป็นมาตั้งแต่การเกิดขึ้นของนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิต แต่ที่มากกว่าการกำหนดให้อ่านคือ แม้จะบอกว่าให้อ่าน “ตามสบาย” แต่มีแนวทางการอ่านกำกับอยู่ การกำกับข้อเค้าให้เห็นตั้งแต่การทำรายงานครั้งที่ 2 เพลินไปสัมภาษณ์อิสระว่าด้วยคนรุ่นใหม่กับการรับศรีบูรพา อิสระสรุปในบทสัมภาษณ์ว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้ตื่นเต้นที่ภาษาของศรีบูรพาอีกต่อไป แต่ข้าพเจ้าตื่นเต้นที่ความคิดของศรีบูรพา ความคิดที่เป็นไปเพื่อส่วนรวม” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 75) เช่นเดียวกับคำวิจารณ์ของคุณธัญจวน อินทรกำแหงซึ่งเพิ่งเล็ง “ความรู้สึก ความคิดและศรัทธา” ของศรีบูรพามากกว่าคุณค่าทางสุนทรียภาพ

ครั้งหนึ่งปลาโณให้เพลินยืมหนังสือ ป่าในชีวิต ไปอ่าน โดยได้เขียนข้อความว่า “อ่านแล้วคิดเห็นเป็นอย่างไรก็บอกกัน ฉันทอยากให้คนได้รู้จักแสดงความคิดเห็นกันบ้าง ไม่ใช่เสพออะไรไปแล้วก็นิ่งเฉยเป็นซากกะเบือกันไปหมด” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 119) หลังจากนั้นปลาโณจึงนัดให้เพลินไปฟังการเสวนาที่เธอเป็นผู้ร่วมเสวนาด้วย บนเวทีเสวนาปลาโณเล่าถึงแนวการอ่านงานศรีบูรพาที่เปลี่ยนแปลงไปของตนเอง “ตอนเป็นสาวน้อยโน้นก็ประมาณ 2505-2506 [...] พอได้อ่าน*ข้างหลังภาพ* ก็พุ่มพวยร้องไห้ ขาบซึ้งใจด้วยสงสารเหลือเกิน” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 133) แล้วแนวการอ่านจึงเปลี่ยนไปเมื่อ “ได้มาศึกษาประวัติชีวิตของศรีบูรพา ประวัติชีวิตที่ทำให้เราสะเทือนใจ” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 135)

เมื่อปลาโณได้คุยกับเพลินเรื่อง ป่าในชีวิต เพลินออกความเห็นว่าเป็นไม่เข้าใจการคร่ำครวญของนิกร-ตัวละครเอก ปลาโณจึงย้อนถามว่า “เรื่องนี้นิกรประสบนั้นเกิดขึ้น พ.ศ.อะไรจ๊ะ” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 135) แล้วเริ่มอธิบายให้เพลินฟัง “*ป่าในชีวิต* มีลักษณะเป็นนวนิยายกึ่งประวัติศาสตร์ มีเหตุการณ์บ้านเมืองเข้าไปเกี่ยวข้อง และเป็นจุดที่พลิกผันชีวิต บริบททางสังคมจึงมีความหมายมาก [...] หากเราอ่านแล้วเราเอาความรู้สึกนึกคิดหรือบริบทสังคมสมัยปัจจุบันเข้าไปจับ มันก็ย้อมจับกันไม่ได้...” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 136) จุดนี้เองที่เป็นการอ้างอิงภายในสื่อแบบข้ามประเภทงานเขียน เพราะข้อความดังกล่าวมีลักษณะอย่างงานวิจารณ์วรรณกรรม เมื่อเพลินยังไม่กระจ่าง การอ้างอิงภายในสื่อจึงดำเนินต่อไปผ่านการให้ความรู้ด้านการวิจารณ์ “ครูขอโทษ...ครูลืมไปว่าเธอไม่ได้เรียนมาทางนี้ [...] ‘บริบททางสังคม’ ก็หมายความว่าถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมในสมัยนั้น ก็คือสภาพสังคม สภาพเหตุการณ์หรือประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่ผู้เขียนใช้เป็นยุคของการเขียนเรื่อง [...] เราอีกอาจจะต้องเรียนรู้ว่าบริบททางสังคมในยุคที่ผู้เขียนเขาเขียนเรื่องเป็นอย่างไร อาจช่วยให้รู้ว่าทำไมเขาจึงเขียนเช่นนั้นได้...” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 137) ที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ เพลินในฐานะผู้เล่าเรื่องทั้งรับและรับรองแนวการอ่านที่ถูกสอน/กำกับนั้นด้วย “ผมขอขอบคุณ ครูอธิบายอย่างละเอียด ทำให้ผมเข้าใจและพลอยเข้าใจกระจ่างชัดไปถึงเรื่องอื่น ๆ ด้วย” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549:137)

การกำหนดแนวทางการอ่านตรงกับที่ Hammond (2014: 238) ตั้งข้อสังเกตเรื่องการเมืองของการอ่าน (politics of reading) การอ่านเป็นการเมืองขึ้นมาได้เพราะเกี่ยวข้องกับอำนาจอำนาจในการกำกับแนวทางการอ่านข้างต้นยอมพิสูจน์ว่าการอ่าน “ตามสบาย” ที่ปลาโณบอกนั้นเป็นสิ่งที่ต้องพิเคราะห์ให้ถ่องแท้ ปลาโณบอกว่าอ่าน “อะไร” ก็ได้ แต่มีได้บอกว่าอ่าน

“อย่างไร” ก็ได้โดยนัยนี้แม้แต่การอ่านงานศรีบุรพาที่จำลองใน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ก็ยังถูกลิขิตเอาไว้

แนวการอ่านที่ถูกกำหนดนี้มีอยู่จริง การอ่านงานศรีบุรพาในมุมมองของนวนิยายเรื่องนี้เป็นการอ่านที่ต้องโยงใยกับชีวประวัติของศรีบุรพาและเชื่อมโยงกับ “บริบท” ให้เห็นจริงจึงเข้าใจความคิดที่ศรีบุรพาสื่อสารได้ ผู้วิจัยขอเสนอว่าแนวการอ่านงานศรีบุรพาที่ถูกกำกับใน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* อาจอิงอยู่กับกระบวนทัศน์ศิลปะเพื่อชีวิตที่ “สนใจการเมืองในวรรณคดี และถือว่าการประเมินค่าวรรณคดีต้องมีพื้นฐานมาจากเนื้อหาที่มีคุณค่าต่อประชาชนส่วนข้างมากและความดีงามในสังคม มิใช่มุ่งประเมินค่าที่สุนทรียศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว” (ตรีศิลป์ บุญจรงค์, 2543: 329)

การที่เพลินได้เรียนรู้ชีวิตจริงมิใช่การเรียนรู้ผ่านการอ่านเท่านั้นแต่ยังเป็นการเรียนรู้ที่จะอ่านอย่างสามารถตามแนวทางที่ถูกบ่มเพาะหล่อหลอมอีกด้วย เพลินจึงสรุปหลังจากอ่าน *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475* ของศรีบุรพาว่า “ผมรู้สึกเหมือนตัวหนังสือเข้าไปเดินเร่า ๆ อยู่ในใจผม ความงามของภาษาที่ครูภาษาไทยชอบสอน ประเลทพร่าพราย โวหารสำนวนอะไรเหล่านั้นเอาใจผมไว้ไม่ได้อีกต่อไปแล้ว เพราะผมค้นพบว่าตัวผมเองชอบอะไรที่ตรง ง่ายและงาม *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475* นี้แหละครับ ก็ผมเป็นนักหนังสือพิมพ์นี่ครับ ไม่ใช่ชนกอักษรศาสตร์” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 262) ในที่สุดแนวการอ่านศรีบุรพาของเพลินก็กลืนเข้าไปอยู่ในแนวทางเดียวกับปลาโณและอิสระ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการอ่านหลักที่ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ได้ฝากแฝงไว้

ผู้วิจัยเห็นว่า ที่เหนือไปกว่าการกำหนดแนวทางการอ่านศรีบุรพาของเพลินคือ นวนิยายเรื่องนี้ยังกำหนดว่าวิธีการอ่านแบบใดผูกอยู่กับสาขาวิชาหรือการฝึกฝนสอนเรียนในสาขาวิชาใดสาขาวิชาหนึ่ง รูปการณ์นี้ตอกย้ำว่า *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ไม่เชื่อในการอ่าน “ตามสบาย” โดยเฉพาะการอ่านงานศรีบุรพา ทั้งยังไม่เชื่อในแนวการอ่านที่หลากหลายไม่จำกัดด้วย เพราะแม้แต่ “การอ่านเงียบ ๆ” หรือการอ่านเพื่อความรื่นรมย์ของเพลินก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกตรวจสอบควบคุม (Hammond, 2014: 239)

ชีวิตทางสังคมของหนังสือใน *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การนำเสนอกิจกรรมที่อยู่แวดล้อมหนังสือหรือเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมหนังสือ ในนวนิยายเรื่องนี้อ้างถึงการเสวนาวรรณกรรมถึงสองครั้ง ครั้งที่ 1 “อิทธิพลของศรีบุรพาต่อสังคมนิยมไทย โดย สุชาติ สวัสดิ์ศรี วิทยากร เชียงกุล ปลาโณ เรวัตศิริ ดำเนินรายการโดย ฌอนมวงค์ ล้ายอดมรรคผล” (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 127) ครั้งที่ 2 “แลไปข้างหน้า-งานของศรีบุรพาในฐานะกระจุกของสังคม” วิทยากรคือปลาโณและอิสระ (ชมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 253)

ในการเสวนาครั้งที่ 1 มีเพียงปลาโณที่เป็นตัวละครสมมติ ในขณะที่ผู้ร่วมเสวนาคอนอื่นมีตัวตนจริงอยู่ใน แวดวงวรรณกรรม การเสวนาวรรณกรรมเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นว่าศรีบุรพาและงานเขียนของศรีบุรพายังคงมีชีวิตและยังคงมีพื้นที่ในวัฒนธรรมหนังสือ นอกจากนั้น ในการนำเสนอชีวิตทางสังคมของหนังสือ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ยังนำเสนอลักษณะเด่นของหนังสือที่รวบรวมงานของศรีบุรพาด้วย ปลาโณอธิบายถึง นิพนธ์สาร ศรีบุรพา ที่รวบรวมโดยอาจิด จันทรัมพร “นั่นเป็นสองเล่มที่คุณอาจินรวบรวมไว้ดีมากทีเดียว ถ้าหากเธออยากเห็นประวัติภาพรวมของศรีบุรพาและงานที่เป็นบทความเด่น ๆ ก็จะต้องอยู่ในสองเล่มนี้ด้วย บทความโด่งดังที่ชื่อ “มนุษย์ภาพ” และ

“คุณนักศึกษา ม.ธ.ก. ด้วยแว่นขาว” ก็อยู่ในชุดนี้ทั้งหมด...” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 171)

ความสंगท้าย

ภารกิจหลักของ *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* คือการประสานศรัทธากับนักเขียนและนักอ่าน “รุ่นใหม่” ในวาระแห่งการรำลึก 100 ปีชาตกาลศรัทธา เมื่อ พ.ศ.2548 การเฉลิมฉลองมรดกตกทอด (legacy) ของศรัทธาที่ยังไหลวนอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะในแวดวงวรรณกรรมและสถาบันอุดมศึกษาที่แต่เดิมเป็นชุมพลของความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ดังที่ปรากฏว่านวนิยายได้อย่างถึงความเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคมหลัง พ.ศ.2516 เป็นต้นมาในฐานะบริบทของการรื้อฟื้นงานศรัทธาให้ “คนรุ่นพ่อรุ่นแม่” ได้รับ (ตระการ ปองประชา ประภาโณ และธรรมดา) จนกระทั่งส่งต่อมาถึง “คนรุ่นลูก” (เพลิน อิศระ ยิ่งฝัน และตัวละครอื่น ๆ) และด้วยเหตุที่เชื่อในพลังของวรรณกรรมและการศึกษานี้เอง *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* จึงเขียนตามขนบนวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิต ที่เชื่อว่าศักยภาพของมนุษย์พัฒนาได้เมื่อผ่านการบ่มเพาะหล่อหลอมที่เหมาะสม ในที่นี้คือการศึกษาศาสตร์และการอ่าน ประสานกับการอ้างอิงภายในสื่อและชีวิตทางสังคมของหนังสือเพื่อยืนยันว่าชีวิตหลังมรณกรรมของศรัทธาคืนชีพขึ้นมาผ่านภาคปฏิบัติอันหลากหลายในสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ* ยังไม่อาจสลัดตัวเองออกจากความวิตกกังวลว่าศรัทธาจะถูกลืมได้ ความวิตกกังวลดังกล่าวผลักดันให้เกิดพิธีกรรมรำลึกศรัทธาในภาคปฏิบัติต่าง ๆ เนื้อหาในนวนิยายเองก็สิ้นสุดที่การคารวะอัฐิซึ่งเป็นอนุสรณ์ของผู้ล่วงลับ ความกลัวว่าจะถูกลืมยังคงอยู่ เพราะการเฉลิมฉลองให้ศรัทธาในวาระนั้นยังคงได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลไทย น้อยกว่ากิจกรรมวัฒนธรรมอย่างอื่น เช่น การประกวดนางงามจักรวาล (สิงห์สนามหลวง, 2548: 48-49) นวนิยายจึงได้หมายเหตุไว้ว่า “ครูกุหลาบทำไมจึงต้องมาเป็นเพียงแค่ม้วนหินอ่อนสีเหลี่ยมเล็ก ๆ ในช่องเล็ก ๆ ให้คนทั้งหลายที่ระลึกนึกถึงต้องก้มลงหาจนศีรษะแทบจรดพื้น” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 322) เพลินยังรำพึงในใจต่อไปว่า “ทำไมครูกุหลาบต้องมาอยู่ในที่อย่างนี้ล่ะ ใครควรจะเป็นคนรับผิดชอบ’ เสียงของผมหดงอีกทีก็อยู่ภายใน” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 323) สำหรับผู้วิจัยแล้ว ข้อสรุปของนวนิยายนี้ขัดแย้งในตนเองอย่างยิ่ง เพราะการกลับมาของศรัทธาแม้จะ “กลับมาในที่สุดเพียงถ้ำอัฐิของอัฐิ” (ขมัยภร แสงกระจ่าง, 2549: 322) แต่สิ่งที่เป็นเลือดเนื้อเป็นชีวิต เป็นจิตวิญญาณของศรัทธาที่ยิ่งใหญ่กว่าสถานที่เก็บอัฐิอันโอฬารคือความสำนึกในอำนาจของวรรณกรรมและความหวังในการปฏิรูปสังคมอันเป็นมรดกตกทอดของศรัทธาผ่านนวนิยายเรื่องนี้

รายการอ้างอิง

- ขมัยภร แสงกระจ่าง. (2548). *กุหลาบแห่งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี ศรัทธา (กุหลาบ สายประดิษฐ์).
- ขมัยภร แสงกระจ่าง. (2549). *กุหลาบในสวนเล็ก ๆ*. กรุงเทพฯ: คมบาง.

- ตรีศิลป์ บุญจร. (2543). พัฒนาการวรรณคดีศึกษาในประเทศไทย. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ คณะ (บรรณาธิการ). **สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์** (น. 298-370). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักพิมพ์ตรีสวัสดิ์.
- ัชชวิน ยศเฉลิมวงศ์. (2560). **นวนิยายแนวเรียนรู้ชีวิตของขมัยกร แสงกระจ่าง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีไทย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประวัตินักเขียนไทย เล่ม 1 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)**. (2524). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.
- สิงห์สนามหลวง. (2548). ‘กุหลาบ สายประดิษฐ์’ 5 ล้าน ‘นางงามจักรวาล’ 260 ล้าน. **เนชั่นสุดสัปดาห์**. 14(666), 48-49.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2544). สุภาพบุรุษ-มนุษย์ภาพ: “ศรีบูรพา”-กุหลาบ สายประดิษฐ์. **สารคดี**. 12(196), 105-128.
- Allrath, G., Gymnich, M., & Surkamp, C. (2005). Introduction: Towards narratology of TV series. In G. Allrath & M. Gymnich (Eds.) **Narrative strategies in television series** (pp. 1-43). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Baldick, C. (2015). **Oxford dictionary of literary terms** (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Franssen, G & Honings, R. (2016). Introduction: Starring the author. In G. Franssen & R. Honings (Eds.). **Celebrity authorship and afterlives in English and American literature** (pp. 1-21). London: Palgrave Macmillan.
- Hammond, M. (2014). Book history in the reading experience. In L. Howsam (Ed.), **The Cambridge companion to the history of the book** (pp. 237-252). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kontje, T. (2019). The German tradition of the Bildungsroman. In S. Graham (Ed.), **A history of the Bildungsroman** (pp. 10-32). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mittmann, J. (2009). Intramedia reference and metareference in contemporary music. In W. Werner, K. Bantleon, & J. Thoss (Eds.). **Metareference across media: Theory and case studies** (pp. 279-297). Amsterdam & New York: Rodopi.
- Rajewsky, I. O. (2005). Intermediality, intertextuality, and remediation: A literary perspective on intermediality. **Intermediality**. 6(Autumn), 43-64.
- Rigney, A. & Leerssen, J. (2014). Introduction: Fanning out from Shakespeare. In J. Leerssen & A. Rigney (Eds.). **Commemorating writers in nineteenth-century Europe: Nation-building and centenary fever** (pp. 1-23). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Rigney, A. (2012). **The afterlives of Walter Scott: Memory on the move**. Oxford: Oxford University Press.
- Smyth, D. (2019). **Kulap Saipradit ('Siburapha'): Journalist & writer in early 20th century Siam**. Chonburi: White Lotus Press.
- Tamm, M. (2015). Introduction: Afterlife of events: Perspectives on mnemohistory. In M. Tamm (Ed.). **Afterlife of events: Perspectives on mnemohistory** (pp. 1-26). London: Palgrave Macmillan.
- Wagner, P. (1996). Introduction: Ekphrasis, iconotexts and intermediality—the state(s) of theart(s). In P. Wagner (Ed.). **Icons—Texts—Iconotexts: Essays on ekphrasis and intermediality** (pp. 1-40). Berlin: Walter de Gruyter.
- Williams, A. (2017). **The social life of books: Reading together in the eighteenth-century home**. New Haven & London: Yale University Press.
- Wolf, W. (2005). Intermediality. In D. Herman, M. Jahn & M. Ryan (Eds.). **Routledge encyclopedia of narrative theory** (pp. 252-256). London and New York: Routledge.